

Музейні реліквії

ПОЛТАВСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ КРИЧЕВСЬКОГО

Поорілля Сточище річки Оріль

КУХАРСЬКИЙ СКАРБ З ПООРІЛЛЯ

The tale is about rare set of metal cuisine and tableware found in boggy soil in the Maiachka River overflow land – right confluent of the Orel River. Findings of such things in complexes are rather rare; they illustrate «field-time» household of travelers or representatives of rich Cossacks and noblemen.

«The treasure» was found in 2010-2011 near Livenske Village Poltava District Poltava Region at the left boggy bank of dried-up arm of the Maiachka River – right confluent of the Orel River, in Shyshenkove Stow at a depth of 0,15-0,30 m. Objects were in bottom mud spaced several meters apart. Probably, tableware could be thrown away to the bog on purpose, when participants of the dinner were attacked unexpectedly.

The complex includes 11 items made of copper and copper-alloy: caldron, pot, grate-sieve, details of draining spoon, small sieve, two cups, jam dish, two small covers and open-type wares that might be details of hookah. They all had cracks, looses, deformations, separate folds.

Such caldrons were also found at place of the Berestechko Battle, similar cups in other museum gatherings of Ukraine are mostly attributed as Western European masters' products. «Field-type» pot of round shape, grate-sieve, detail of draining spoon and others also arouse interest.

Tableware set and household items from Livenske area could belong to rich traveler who can probably be leader of Polish or Cossacks troops during events of the Liberating War of the mid-17th c.

Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського

Іван БОБКУН, Олександр СУПРУНЕНКО

КУХАРСЬКИЙ СҚАРБ З ПООРІААЯ

Харків – Полтава
ТОВ «Майдан»
2024

Друкується за рішенням Вченої Ради
Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського
(протокол № 5 від 30.08. 2024 р.)

Бовкун Іван, Супруненко Олександр. «Кухарський скарб» з Поорілля.
ПКМ імені Василя Кричевського. Харків, Полтава: ТОВ «Майдан», 2024.
12 с.: іл. (Музейні реліквії, вип. 6).

Bovkun Ivan, Suprunenko Oleksandr. Cuisine Treasure from the Oril River
Area. The Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum. Kharkiv, Poltava:
«Maidan LLC», 2024. 12 p.: ill. (Museum relics, issue 6).

Розповідь про рідкісний набір металевого посуду козацької доби
кухонного і столового призначення, виявлений у заплаві річки Маячка –
правої притоки р. Орелі у 2010–2011 рр. поблизу с. Лівенське Полтавського
району Полтавської області.

Комплекс складається із виготовлених з міді та мідних сплавів: казана,
сковорідки, тертушки-сита, деталі ложки-шумовки, ситечка, а також двох
чаш, розетки, двох невеликих покришок і посудинки відкритого типу,
вірогідно, деталей кальяну.

«Скарб» із околиць Лівенського міг належати заможному мандрівнику
чи ватажку одного із загонів польських або козацьких військ часу подій
Визвольної війни середини XVII ст. і потрапив до болота внаслідок
неочікуваного нападу.

An issue is dedicated to rare set of metal cuisine and tableware found in boggy
soil in the Maiachka River overflow land – right confluent of the Orel River. It
was found in 2010-2011 near Livenske Village Poltava District Poltava Region.
The complex includes 11 items made of copper and copper-alloy: caldron, pot,
grate-sieve, details of draining spoon, small sieve, two cups, jam dish, two small
covers and open-type wares that might be details of hookah.

Tableware set and household items from Livenske area could belong to rich
traveler who can probably be leader of Polish or Cossacks troops during events of
the Liberating War of the mid-17th c. and was left in bog after unexpected attack.

© Бовкун І., Супруненко О., 2024.

© ПКМ імені Василя Кричевського, 2024.

© ТОВ «Майдан», 2024.

Серед яскравих артефактів козацької епохи із музейного зібрання на особливу увагу заслуговує набір металевого посуду кухонного та столового призначення, виявлений за випадкових обставин у болотяному ґрунті заплави річечки Маячка – правої притоки р. Орелі. Знахідки подібних речей у комплексах надзвичайно рідкісні, а тим більше у складі ситуаційно сформованих за конкретної епохи наборів. До того ж, територіально ця знахідка походить із Порорілля – степового краю на південному сході Полтавщини, з-поміж старожитностей козацької доби якого більш відомі фортифікаційні споруди Української лінії 1730-х рр., рештки укріплень сотенного містечка Маячки, майдани, залишки кількох сіл і хуторів, що виникли наприкінці XVII ст.

Навесні 2010 р. краєзнавцем Іваном Бовкуном – мешканцем с. Лівеньське Полтавського району Полтавської області під час огляду лук у заплаві вздовж лівого берега пересохлої стариці Маячки був виявлений металевий казан, що лежав у повеневому мулі. Знахідка трапилася неподалік села, там, де річка круто повертає в бік с. Велика Маячка. Рідкісна посудина викликала зацікавлення, тому ділянка колишнього русла в урочищі Сишенкове (Сишенкове море) була детально оглянута, пізніше «просканована» із використанням металодетектора. На глибині 0,15–0,25 м, на відстані 3–10 м один від одного, знаходилися окремі зразки посуду, можливо, винесені потічком із сусіднього вибалку чи змиті або скинуті зі схилу берега. Інших культурних решток у мулі виявлено не було. Цілком імовірно, що посуд свого часу навіть могли навмисне кинути до болота, коли неподалік від учасників прирічкової трапези опинилися нападники.

Більше десятиліття до того, за 80–100 м вище за течією річки, на лівому її березі заввишки близько 1,5 м на городах, під час глибокої оранки у прилеглий до води ділянці, були виявлені численні порубані (!) і потрошені кістки людей, у тому числі кілька уламків черепів. Власники городів відзначали саме сліди рубаних травм, помітних на кістках.

Улітку 2011 р., коли пересохле Сишенкове болото можна було обстежити ще раз із відповідним технічним обладнанням, у надії виявити окремі знахідки, чергова спроба пошуків виявилася вдалою. На площі 2 кв. м, на глибині до 0,2 м в мулі були знайдені ще 5 посудин чи їх частин різного стану збереженості зі складу своєрідного «скарбу».

Комплекс отриманих таким чином знахідок складають виготовлені із міді і мідних сплавів 11 предметів: казан, сковорідка, тертушка-сито, деталь ложки-шумовки, ситечко, а також дві чаші, розетка, ще дві невеликі покритишки і посудинка відкритого типу. Всі вони мають тріщини, втрати, деформації, окремі згини (рис. 1).

Найвиразнішим серед них є *казан* у вигляді зрізано-конічної в перетині посудини, з рівними стінками і дном, виготовлений із суцільного листа металу – мідного сплаву (0,4–0,5 мм). Вінце казана підсилене шляхом його огинання на кільце масивного круглого в перетині залізного дроту (0,6 см). Казан мав ручки з двох боків у верхній частині тулуба, котрі під час використання відламалися, а тому були відремонтовані. Місця втрат акуратно вирізані, у вигляді прямокутної форми отворів, а поверх них приклепані напівовальної форми платівки, із рядочком рельєфних прикрас у вигляді перлин вниз, до яких кріпилися двома великими мідними заклепками залізні петлі для продівання дужки. Діаметри: вінця казана 33,1 см; його тулуба 28,0 см; дна 22,7 см; висота 13,2 см (рис. 1: 1; 2).

Досить цікавою, з огляду на відсутність подібних знахідок, є «похідна» *сковорідка* круглої форми, виготовлена із суцільного мідного листа товщиною 0,5 мм, краї якої загнуті вертикально догори, спаяні на ділянках стиків. Діаметр посудини по верху 25,4 × 25,6 см, по дну 25,2 см; висота бортиків-стінок 2,7 см (рис. 1: 3). На дні збереглися рештки пригорілих жиру і страви (рис. 3: 1).

Тертушка-сито є майже круглим мідним диском (рис. 1: 2) з дещо товщого аналогічного металу (0,6 мм), діаметром 15,6 × 16,4 см, із незначно і старанно загнутими краями (рис. 3: 2). Вся площина вкрита концентричними колами із отворів, нанесених хрестоподібного перетину пуансоном. Лицевий бік добре зачищений і вирівняний, загини ж від пробивання отворів на зворотному боці, навпаки, розведені, для зручності розтирання овочів й інших продуктів.

Вставна деталь *ложки-шумовки* (без держака, який, вірогідно, міг просто вирізатися із гілки), з 10-ти круглими отворами посередині в три ряди (рис. 1: 4), призначалася для виймання із казана м'яса або

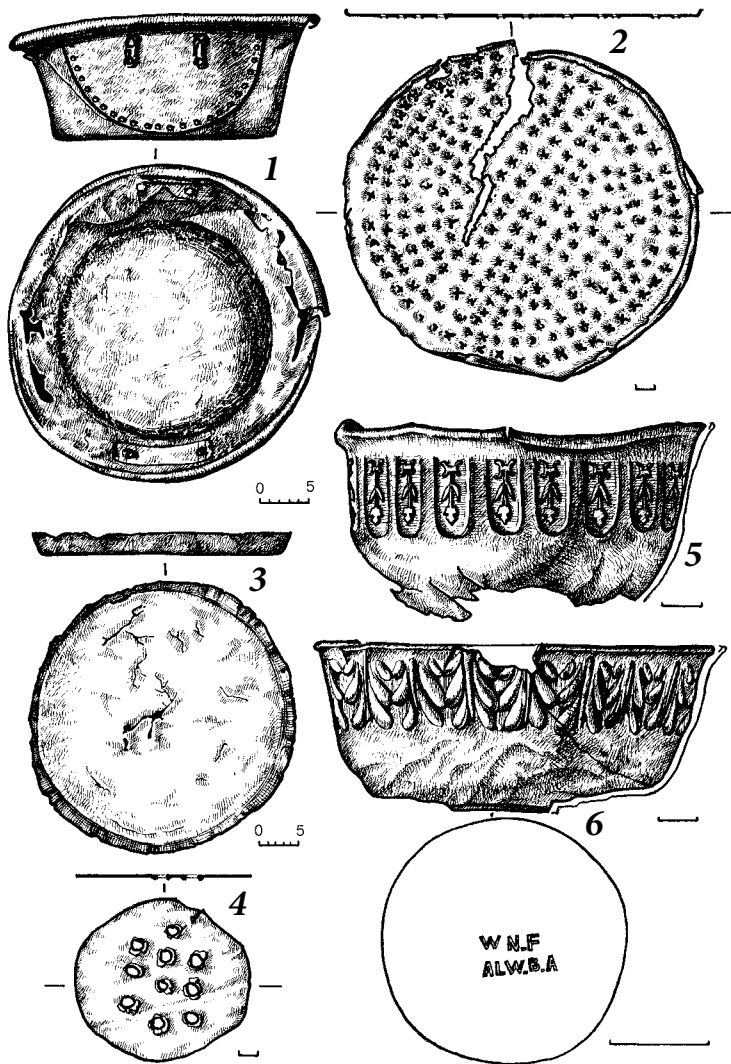

Рис. 1. Лівенське, с., Сишенкове, ур. Предмети «кухарського» скарбу.
2-га чв. XVII ст. 1 – казан; 2 – тертушка-сито; 3 – сковорідка; 4 – ложка-
щумовка; 5-6 – чаши. 1-6 – мідний сплав; 5-6 – латунь, сліди посріблення.

Livenske Village, Shyshenkove Stow. Items from cuisine treasure.
The second half of the 17th c. 1 – caldron; 2 – grate-sieve; 3 – pot; 4 – draining spoon,
5-6 – cups (glasses). 1-6 – copper alloy; 5-6 – latten, traces of silvering.

Рис. 2. Лівенське, с., Сишенкове, ур. Казан. Мідний сплав, залізо.
Livenske Village, Shyshenkove Stow. Caldron. Copper alloy, iron.

Рис. 3. Лівенське, с., Шишенкове, ур. Сковорідка (1), тертушка-сито (2), ложка-шумовка (3), чаші (4, 5). Мідний сплав, посріблення. Livenske Village, Shyshenkove Stow. Pot (1), grate-sieve (2), draining spoon (3), cups (4, 5). Copper alloy, silvering.

тісто-м'ясних страв. Це майже круглий у плані шматочок листового металу (мідного сплаву), із незначно загнутими краями, товщиною 0,4 мм. Його діаметр 8,1 × 8,7 см, діаметр пробитих отворів складає 0,6–0,8 см (рис. 3: 3).

Овальної форми *розетка*, із неглибоким вмістилищем слабко-конічної форми і втраченим овальним денцем (рис. 4: 1), що розплюснута внаслідок потрапляння під копито коня. Корпус розетки прикрашений карбованим стилізовано-рослинним візерунком у вигляді гірлянд із листя аканту, пошкодженим деформацією. Вінце посудинки підсилене акуратно загнутим (на 3–4 мм) краєм, денце долучалося до виробу шляхом загинання і паяння. Виріб виготовлений із тонкого мідного листа, вірогідно, мав олов'яне покриття «під срібло». Розміри розетки 11,8 × 14,2 см, товщина металу 0,7 мм.

Дві сегментоподібного перетину *чаші* (чарки), відтиснуті із тонкого листа латуні (рис. 1: 5–6), мають сліди посріблення. Краї акуратно й незначно загнуті до середини, підсилюючи вінце; верхні третини посудинок вкриті штапованим рельєфним стилізовано-рослинним візерунком. У першому випадку повторюваний сюжет зображення на штампі – стилізоване масивне колосся або пагони, спрямовані до верху (рис. 3: 4), в другому – не менш стилізована квітка із двома листками (рис. 3: 5). Центральна частина вмістилища другої чаші втрачена, а першої – збереглася порівняно добре, незважаючи на кілька тріщин й отворів. Наді дном посудинок помітне незначне профільоване звуження, а виділене у вигляді підставки плиточкою кругле рівне денце першої із чаш має сліди паяння і тавро західноєвропейського майстра у два рядки (рис. 1: 6 внизу): «WN.F ALW.V.A».

Діаметри посудинок 10,0–10,5 см; висота 4,2–4,7 см; діаметр денця однієї із них 2,4 см (рис. 1: 5–6).

Зауважимо, що подібні казани виявлені 1973 р. на місці Берестецької битви, а схожі чаші в музейних зібраннях України здебільшого атрибутуються як продукція західноєвропейських майстрів.

Кругла *покришка*, прикрашена чотирма концентричними рельєфними продавленими колами різної ширини, із невеликим круглим виступом у центрі. Має сліди кількох згинів і залишки луження оловом. Діаметр 8,4 × 8,7 см, висота 0,5 см. Виготовлена із мідного листа завтовшки 0,4 мм (рис. 4: 2).

Друга *покришка* такої ж форми, з чотирма карбованими концентричними рельєфними колами-виступами різної ширини і профільованим краєм, першу смугу візерунку якої складає ряд стилізованих

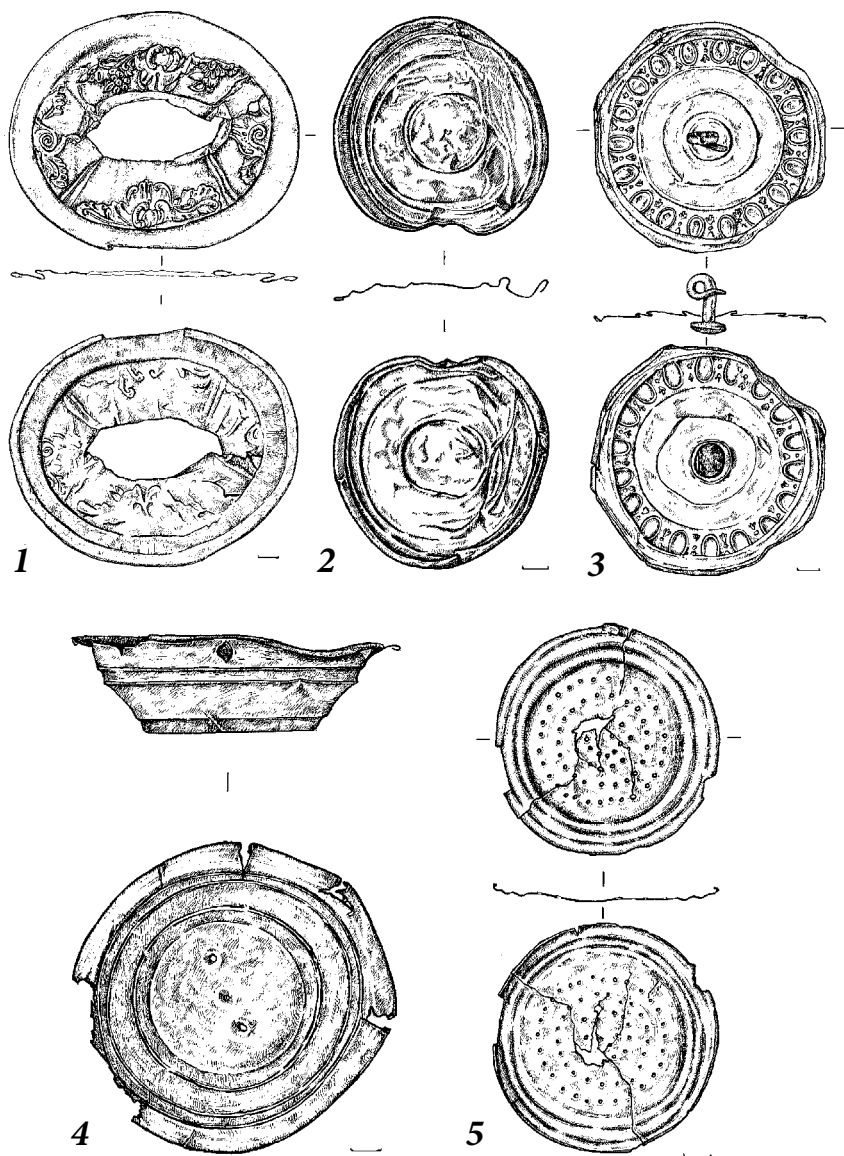

Рис. 4. Лівенське, с., Шишенкове, ур.
 Розетка, покритки, ситечко. Мідний сплав.
 Livenske Village, Shyshenkove Stow. Jam dish, covers, small sieve. Copper alloy.

ов, розподілених пагонами. Найменше «коло» в центрі є виступом під ручку, котра втрачена. Натомість покришка пробита коротким залізним кованим (квадратним у перетині) цвяхом із голівкою круглої форми, кінець якого загнутий у петлю для зручності здійснення і розташований з лицевого боку. Є сліди кількох згинів і деформацій, патинована. Покришка використовувалася не за попереднім призначенням. Діаметр 11,1 см, висота 0,4 см. Виготовлена із мідного листа товщиною 0,5 мм (рис. 4: 3).

Конічної форми посудинка з горизонтальними виділеними крисами (типу високого полумиска), з профільованим уступом під покришку або ситечко під згином вінець, трьома невисокими рельєфними виступами на тулубі та рівним дном зі слідами внутрішнього луження оловом й двома отворами у центрі на дні та круглим отвором збоку – у верхній частині стінки. Вірогідно, ця ємність – деталь лампадки, а, швидше, кальяну, до складу якого могла входити й попередня покришка. Діаметр вінця (крис) $10,2 \times 10,6$ см, діаметри: корпусу 8,8 см, дна 5,6 см, висота 2,7 см. Виготовлена із мідного листа завтовшки 0,3 мм (рис. 4: 4).

Невелике *ситечко* круглої форми з профільованими концентричними продавленими колами краями, вся поверхня в центрі яких вкрита рівномірно розташованими дрібними дірочками. Це також деталь кальяну, в складі якого могли використовуватися й попередні предмети. Діаметр 8,4 см, діаметр отворів 1,5 мм. Виготовлене із мідного листа товщиною 0,3 мм (рис. 4: 5).

Отже, набір посуду та побутових предметів із околиць Лівенського може належати заможному мандрівнику, цілком можливо, ватажку одного із загонів польських чи козацьких військ часу подій Визвольної війни середини XVII ст. Він вочевидь був кинутий до болота внаслідок неочікуваного нападу.

Комплекс цього своєрідного «кухарського скарбу» вже був представлений на виставках та у розділі експозиції з історії козацтва в Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського, а разі очікує на реставрацію.

Джерела та література

Археологія доби українського козацтва XVI–XVIII ст.: навчальний посібник / Д. Я. Телегін (відп. ред.), І. С. Винокур, О. М. Титова, І. К. Свешніков та ін. Мін-во освіти України; НУ ім. Т. Шевченка та ін. Київ: ІЗМН, 1997. 336 с.

Бовкун І. В., Головка І. В. Археологічна колекція з Поорілля у збірці Комсомольського музею. Свічадо Подніпров'я: краєзнавчий альманах. Комсомольськ: Arpriogi print, 2011. Кн. VI–VII. С. 91–107.

Бовкун І. В., Супруненко О. Б. Кухарський «скарб» козацької доби з Нижнього Поорілля. Археологічні дослідження в Україні 2010: зб. наук. ст. Ін-т археології НАН України. Київ, Полтава, 2010. С. 39–40.

Бовкун І. В., Супруненко О. Б. Нові предмети зі «скарбу» козацької доби з Поорілля. Археологічні дослідження в Україні 2011: зб. наук. ст. Ін-т археології НАН України. Київ, [Луцьк]: Волинські старожитності, 2011. С. 363–364.

Заїка Г. П. Українська лінія. ЦОДПА. Наук. ред. О. Б. Супруненко. Київ, Полтава: Археологія, 2001. 88 с.

Калашник Є. С. Доля сотенного містечка Маячка у Північній війні: археологічний аспект. Археологічний літопис Лівобережної України. Полтава, 2009. № 1 (25). С. 53–57.

Сальніков В. Артилерійські снаряди з околиць с. Лівенське у Пооріллі. Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: зб. наук. ст. Київ: Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОПІК, 2010. Вип. 19. С. 155–158.

Свешніков І. К. Битва під Берестечком. Львів: Слово, 1992. 304 с.

Супруненко О. Б. Звіт про науково-рятивні археологічні дослідження курганів в межах землевідводу Біланівського кар'єру залізистих кварцитів поблизу м. Комсомольськ та вивчення окремих знахідок з території Полтавської обл. у 2010 р. Науковий архів Ін-ту археол. НАН України; Науковий архів ЦОДПА. Ф. е. Спр. 635. 82 арк.

Супруненко О., Бовкун І. Рідкісна знахідка козацького часу з Поорілля. Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: зб. наук. ст. Київ: Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОПІК, 2011. Вип. 20. Частина I. С. 47–49.

Супруненко О., Бовкун І. Унікальна знахідка козацького часу з правобережного Поорілля. Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток: зб. наук. ст. Полтава: Дивосвіт, 2011. Вип. VI. С. 186–191. Рис. 2–4 кол. вкл.

Науково-популярне видання

Іван БОВКУН, Олександр СУПРУНЕНКО

КУХАРСЬКИЙ СКАРБ З ПООРІЛЛЯ

Музейні реліквії, вип. 6.

На обкладинці:

1 с. – Предмети кухарського скарбу з с. Лівенське в Пооріллі.

4 с. – Казак Мамай. 1-ша пол.ХІХ ст. П., о.

Дніпровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького

Оригінал-макет підготовлено

у Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського.

Дизайн і комп'ютерна верстка Наталії Васильєвої

Фото Миколи Радченка, Андрія Тимошука

Художник Тетяна Менчинська

Англійський текст Наталії Кондрагенко

Здано в набір 09.08.2024. Підписано до друку 30.08.2024.

Формат 60 × 84/16. Папір офсетний, крейдяний. Друк офсетний.

Ум. друк арк. 0,8. Наклад 500 прим. (1 запуск – 50 прим.).

Зам. № 05/2024.

Виготівник: ТОВ «Майдан»

61002, Харків, вул. Чернишевська, 59

Тел.: (057) 700-37-30

E-mail: maydan.stozhuk@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 1002 від 31.07.2002 р.

Лівенське, с., Сишенкове, ур. Місце знахідки «скарбу». 2024
Livenske Village, Syshenkove Stow. Place of «treasure» finding. 2004.

